

НЕОФИТЪ РИЛСКИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКО ПРЕДУВЕДОМЛЕНИЕ
ЗА СЛАВЕНОБОЛГАРСКАТА
ГРАМАТИКА

А за членовѣтъ, щото ги нема майката (сир. славенскиятъ) въ существителнитѣ имена, а болгарский има непремѣнно, каквото е греческий (отъ него може бити да ги е и приялъ), не знамъ, що да речемъ! Защото и они споредъ другитѣ несогласия въ языкатъ на всяко мѣсто различно и несогласно се произносатъ. И мужескаго рода членъ,

правъ отъ нихъ и да има некое предпочтение. Азъ за *о* членъ тако ще да речемъ: Болгарский языкъ по естеству не е ималъ членове, защото е отрасль отъ славенския, който ги нема, каквото що видиме и въ другитѣ язици, които са произтекли отъ тоя истий источникъ славенский, като напр. въ рускиятъ, сербскиятъ и други, да ги нематъ. Но отъ гдѣ ли да ги е земалъ, то е намъ неизвестно. Но види се да е подражавалъ въ членовѣтъ други язици. Сосъ кой прочее языкъ соседствуеъ най-много болгарский языкъ? Явно е, защо сосъ греческиятъ и сосъ турскиятъ. Но явно е и то, защо членовѣтъ е приялъ отъ греческиятъ, а не отъ турскиятъ. Гречитѣ прочее иматъ три членове правилни: мужескаго рода *о*, женскаго *и*, и срѣдняго *то*, като напр.: *ανθρωπος* — чловѣкъ, *ἡ ἄνθρωπος* — чловѣкъ; *γυνή* — жена, *ἡ γυνή* — жената; *παιδίον* — дете, *τὸ παιδίον* — детето, които два члена мужаскаго и срѣдняго рода безъ всякое премѣнение прешли са и у насъ съ това токмо различие, щото у нихъ стоятъ членовѣтъ предъ имената, а у насъ — по имената, като напримѣръ: *ὁ ἄνθρωπος* вм. да речеме *о чловѣкъ*, ми говориме *чловѣкѣ* и изоставяме токмо *ѣ*; *τὸ παιδίον* вм. да речеме *то дете*, ми говориме *детето*. А женскиятъ родъ не знамъ, какво не е сохранилъ истиа греческий членъ *и*, но вм. него употрѣбляваме *та*, като напр. *ἡ γυνή*: вм. да речеме *жена и*, ми говориме *жената*. И то негли защото нашитѣ имена женскаго рода по болшей части окончаватъ се на *а*, като напр.: *жена, вода, глава, рука, нога* и пр. За благогласие земалъ е членъ *та*: *жената, водата, главата, рукама, ногата* и пр. Но ако не би било тако, каквото азъ мно и може бити (което е и по-вѣроятно) да са отъ свойатъ му источникъ, отъ славенскитѣ мѣстоимения: *той, тая, тог*, и со усѣчениемъ: *та, то*, токмо ж. и ср. р.,

щото е у гречитѣ *ѣ*, едни произносатъ согласно съ греческиятъ на *о*, като напр. *чловѣкъ* безъ членъ, *чловѣкѣ* сосъ членъ; *столь*—*столо*, *воль*—*воло*, а други на *отъ*—*чловѣкотъ*, *столотъ*, *волотъ*; а други на *а*: *чловѣка, стола, вола*; а други на *атъ*: *чловѣкатъ, столатъ, волатъ*; а други на *е*, въ ония обаче имена, що се окончаватъ на некая отъ двогласнитѣ, или *ь*, като напр.: *рае, крае, коне, царе* и др. такива; а други на *етъ*: *раетъ, краетъ, денетъ, царетъ*; а други на *я*: *коня, края, райя*; а други на *ятъ*: *конятъ, раятъ, крайтъ, сотворителятъ*. И тако производатъ осмь различни членове на: *о, отъ, а, атъ, е, етъ, я, ятъ*. Но той членъ, що е на *я*, ако и да се чуе въ произношениието като *я*, не требава обаче да се пише, защото не е друго нищо, токмо първио членъ, що е на *а*. Защото *рай* и *край* и др. такива, понеже се окончаватъ на *и*, излишно е *я*-то, защото *я*-то е отъ *и* и *а*. Но като се тури членъ *а* при имената, що се окончаватъ *и*, произноси се и чуе се като *я*, напр.: *райа, края, святыйа, мойа, твойа*. Отъ тука е явно, защо въ болгарскиятъ языкъ са господствено три различни члена — *о, а, е*, а злоупотрѣбително осмь. Но като исфърлиме на страна *етъ* — членъ, който е помѣстенъ токмо, а не общъ, (понеже видиме, защо *о*, най що го е употрѣбилъ въ списанието си да е употрѣблявалъ по болшей части *атъ*, а дето го понудила нуждата, или по мѣстному обикновению, употрѣбилъ е *етъ*) такожде и *е*, оставатъ токмо два различни членове — *о* и *а*. Защото между *о* и *отъ*, и *а* и *атъ* това е токмо различие, що се притуря *т*. Прочее, членъ *о* по-много е употрѣбителенъ отъ *отъ*. А, напротивъ, *атъ* — по-употрѣбителенъ отъ *а*. Можатъ прочее тий двата членове *о* и *атъ* да останатъ за правилни до после, понеже са равноупотрѣбителни и двата. Но любопытствува се и изискува се тука, кой ли да е по-

напр.: *тая*—*та*—*жена*—*жената*; *тог*—*то*—*дете*—*детето*. Но ако би било тако, защо и мужеский родъ да се не рече: той чловѣкъ, чловѣкѣ той, но чловѣко, или чловѣкотъ, или чловѣка, или чловѣкатъ. Голѣмо е воистину недоумение за тоя членъ. Но азъ за членъ *о*, наки тако мислимъ, да е и той отъ това истото начало, отъ дето са и другитѣ двата — *та* и *то*.

Тако не отъ той мѣстоимение, но отъ *онъ*. Вмѣсто речи *чловѣкъ онъ*, простото обикновение за краткостъ и за леснота изоставило е буквата *и*, и говори *чловѣкъ о* (каквото ще видиме и въ други речи да прави сокращение). Вмѣсто прочее да речеме *чловѣкъ онъ, жена тая, дете тог*, ми, сокративше, говориме: *чловѣкъ о, жена-та, дете-то*. За тоя прочее членъ може бити тако да е произишелъ (нека разсуждава секой), но чудно е за *атъ* членъ отъ де да е на той произишелъ и влезналъ въ толко употрѣбление. Азъ за него бихъ оставилъ да го етимологисатъ (произведатъ) неговитѣ употрѣбители, но понеже го примаме въ настоящата граматика като за правленъ, нужда е да речеме и за него нѣщо, и да дадеме своето и за него мнение. Азъ мислимъ, защо на той да е произишелъ отъ самитѣ родителни падежи славенски. Защото и самото простолюдно произношение ми свидетелствува, което говори *чловѣка* определено съ членомъ вм. *ѣ ἄνθρωπος*, а чловѣкъ *ἄνθρωπος* — безчленно за неопредѣленъ разумъ. Отъ различнитѣ прочее окончодатъ и различни два члена *а* и *я*. А простото обикновение приложило е при нихъ и едно *т*, та са призишли нови членове — *атъ* и *ятъ*, като: *чловѣкъ, чловѣка, чловѣкатъ, конь, коня, конятъ*. Каквото и при *о* членъ по нѣкои мѣста прилагатъ *т* и происходи помѣстний членъ *отъ*. Доказува се прочее явно, защо и той

членъ *а* и *я* има своето начало отъ истаго своего источника безъ никакво сомнение.

До тукъ се говори токмо за единственото число и за именителниатъ падежъ на членовѣтъ, а за множественото число и за другитѣ падежи секой може да види на редѣтъ му, колко и какви премѣнения биватъ въ нихъ. Кой ли бо би се прочее опредѣлил отъ вишепомянутитѣ членове за правиленъ, той е добръ и приятенъ. А безъ членовѣтъ нищо не би вредѣлъ болгарскій языкъ, който съ тая токмо дарба се украшава по-много отъ другитѣ сродни нему язици. И гледаме го, защо има нѣкое преимущество надъ нихъ съ тия токмо лоши или добри членове. А колко би билъ недостаточенъ и укоренъ, ако не би ималъ тая превосходна дарба. Това добро, що го има нашио болгарски языкъ отъ природата, или отъ вонъ после привнесено и приято, единъ отъ нинешнитѣ списатели искаше да му го отиме разбойнически и да го остави като нѣкой голъ човѣкъ, да се стиди после отъ секого. Но той се види да не е (каквото и що не е) искрено чадо на болгарската майка, защото говори тако: „Ни единъ славенскій народъ ги употрѣблява, сир. ни роси, ни серби, ни лехи, ни чехи и пр. Защо би ги пакъ болгарии употрѣблявали, кога языкъ не украшаватъ, но паче по-грозенъ струватъ! Зато азъ ги за непотрѣбни судихъ. Обаче това все кога добиеме болгарска граматика, ще да се изправи, и языкъ украси. А кога ли ще бжде, не знамъ, но време трѣба да покаже, има ли Болгария достойнихъ синовъ и родолюбцевъ.“ Но азъ питамъ такового да ми докаже съ по-основателни доказателства, какво ли неукрашение и каква грозота производатъ тия негови частици въ болгарскиятъ языкъ? Защо единъ болгаринъ не може лесно да познае тоя недостатокъ (каквото се говори, защо секой лесно поз-

нава чуждитѣ недостатки, а своитѣ или отноду, или съ голѣма мучность), види се защо въ неговитѣ уши да производатъ грозота, понеже (по правда) не е ссалъ (дццалъ) млеко отъ тая майка, но отъ друга. А въ болгарскитѣ уста и уши сладко е това млеко, съ което изъ младенства са се воспитали като майчино (споредъ общата пословица: „Сладко като майчино млеко“). И ако би показала Болгариата достойни синове, да сочинатъ граматика на своиятъ природний языкъ, такива ли синове требува да покаже: които не да облѣчатъ и украсатъ съ по-добри одежди и утвари майка си, но да ѝ облѣчатъ и тия грознитѣ (що ги той нарича) и да я оставатъ совсемъ гола? Мене ми се чини, защо такъвъ достоинъ (или по-добре да речемъ недостойнъ) синъ болгарски не ще се появи скоро. И азъ бихъ молилъ такового попечителя за болгарскиятъ языкъ да советува по-добре своитѣ соотечественици, да би се некой излагалъ да изостави нещо отъ тѣхнитѣ языкъ, нежели да советува нашитѣ да оставатъ това, що ги иматъ, защото имъ не обещава да имъ даде това, що ги нематъ. Въ тоя подлогъ весьма прилично може да се прикачи такового Есоповата басна, въ която се представлява оная лисица, щото отъ некой случай изгубила си опашката и советувала и другитѣ лисици да си отсѣчатъ опашкитѣ, защо имъ са суетна тягота на животатъ. Но ми искрени чада болгарски никогда да не дерземе да послушаме тоя злий советъ и да обнажаме и обезобразиме красотата на нашио болгарски языкъ, който се украшава като съ некою драгоценна утваръ съ членовѣтъ, и да възстанеме (какното се пише) яко отдоеное на матеръ свою. Отъ вишеизложенитѣ доказателства и примѣри секой види явно, защо несогласието между болгаретѣ господствено состоитъ ся въ членовѣтъ и въ глаголитѣ

и въ различнитѣ произношения и окончания на речитѣ. Но като се произбере и опредѣли единъ общи членъ и едно общо начертание на глаголитѣ, другитѣ мали несогласия скоро ще да приматъ согласие и исправление.

А кой ли членъ ще се опредѣли за пишешниятъ языкъ, това остава на разсуждението и испитанието на нашитѣ учени. Но азъ и за това нещо давамъ своето мнение. Добре би било въ именителниатъ падежъ да употрѣбиме *о* — то, но нераздѣлно отъ името (каквото що го е употрѣбилъ и полагалъ Хрисантъ Павловичъ въ своята Аритметика) — да не производи смущение, напр. *человѣкъ* безчленно, *человѣкко* съ членомъ. Тако въ сичкитѣ имена, що се окончатъ на *дебело ѿ*, а ония, що се окончатъ на *танко ѿ*, ако му се чуе гласо въ произношеннето като *конь*, *учитель*, *зеть*, *камень*, они и когато се произносатъ съ съчленатъ, паки требува да имъ се не изостави *ѿ*-тъ, но требува да се пишува, за да се чуе произношеннето му, като напр. *конь*, безъ членъ, *коньо* съ членъ. А *царь* и други, що окончатъ на *рь*, требува да го отлагатъ, когато са съ съчленатъ, напр.: *царь* — *царо*, а не *царьо*; тако и *монастирь*, *монастиро*, *пастиро*, а не *пастирьо* и пр. Защо се така произносатъ. Тако и въ ония съществителни имена, що се окончатъ на *ѿ*: *рай* — *райо*, *край* — *крайо*, *случай* — *случайо* и пр. А въ прилагателнитѣ имена, понеже они всегда окончатъ на две *ѿ* или *ѿѿ*, въ нихъ требува да се исфърля последното *и* всегда и на негово мѣсто да се полага *о*-то: *святѿио*, *кроткио*, а не *святѿио*, *кроткио*. Защо, когато се напише името цѣло, каквото що си стои въ славянското, то тогава си има совершенъ естественъ членъ въ себе. Защото сичкитѣ прилагателни имена въ славянскиятъ языкъ, кога стоятъ безъ усѣчениемъ въ

словото, иматъ непремѣнно тая истата сила, що я иматъ греческитѣ прилагателни съ членатъ заедно; а когато са усѣчени, тогава держатъ мѣсто за безчленини гречески: святѿий — *ὁ ἅγιος*, святѿи — *ἅγιος*.

Тако за именителниатъ падежъ на съществителнитѣ и прилагателнитѣ имена мужескаго рода. А за родителниатъ и дателниатъ требува да знаеме, защо они не се различаватъ съ друго нищо отъ именителниатъ и отъ винителниатъ, токмо съ частицата *на* (кото въ тоя случай не е предлогъ, но почти служи на родителенъ и дателенъ, като що са у гречитѣ *τῷ* и *τῷ*): напр. въ нарицателнитѣ сжществителни имена именителенъ — *градъ* — *градо*, родит. и дат. *на градо*. Тако и въ другитѣ: *на коньо*, *на царо*, *на райо*. И въ прилагателнитѣ, кога самостоятелно се полагатъ въ словото, или со съществителнитѣ се сопрягатъ: *на болгарскио*, *на славенскио*, *на високио*, *на нискио*, или *на болгарскио народѿ*, *на славенскио языкѿ*, *на високио домѿ*, *на нискио одрѿ* и пр. Но каква би благодать и сладость имало, ако бихме полагали истиятъ славенски родителенъ падежъ безъ никакво премѣнение, когато съществителното име, а най-паче собственото сопряжено съ прилагателното, секой може да види отъ следующитѣ примѣри: *Памятъта на святаго Григорѿа*, вмѣсто *на святи Григорѿа*; *проповѣдитѣ на святаго Йоана Златоустаго*, вм. на святи *Йоанъ Златоустѿ*.*)

За именителниатъ, родителниатъ и дателниатъ падежи доказа се отъ части, какво можатъ

*) На некои места, ако бихме употрѣблявали чистиятъ славенски дателенъ падежъ, много би било сладостно и приятно дѣло, като напр.: предадохъ го Ликургу, вм. на Ликурга; предадохъ го царю Йоану, мѣстному князю; Слава богу и др.; творителенъ: остана си богомъ, родомъ грѣкъ и др.

